

आद्यसमाजक्रांतिकारक श्रीगोविंदप्रभू

डॉ. सौ. वीरा मांडवकर

सहायक प्राध्यापक, इंदिरा महाविद्यालय, कळंब, जि. यवतमाळ

ई मेल : pavanmandavkar@yahoo.com भ्रमणध्वनी ९४०३०१४८८५

गोषवारा

बाराव्या शतकात उदयाला आलेल्या महानुभाव पंथाचे कार्य फार मोठे आहे. स्पृश्यास्पृश्य व उच्चनीचतेच्या कल्पनांपलीकडे जाऊन मोक्षाधिकार सर्व थरातील लोकांना आहे, हे महानुभाव पंथाने पटवून दिले. स्त्रियांना संन्यासाची व आत्मोद्धाराची संधी दिली. सर्वसामान्यांचा आध्यात्मिक उद्धार हे या पंथाचे उद्दिष्ट होते. संस्कृतबद्ध असलेले ज्ञान मराठी भाषेत आणून महानुभाव पंथीयांनी सर्वानाच स्वधर्माची जाणीव करून दिली. श्रीचक्रधर स्वामी यांनी श्रीगोविंदप्रभूंकडून प्रेरणा घेऊन द्वैतवादी विचार प्रणाली समाजासमोर मांडली. त्यानंतर महानुभाव पंथाचा विशेष प्रसार झाला. श्रीकृष्ण, श्री दत्तात्रय प्रभू, श्री चांगदेव राउळ (श्रीचक्रपाणी), श्री गोविंदप्रभू (श्री गुंडम राउळ) आणि श्री चक्रधर स्वामी हे महानुभावांचे पाच कृष्णावतार होत. आद्य समाजक्रांतिकारक श्रीगोविंदप्रभू अत्यंत ज्ञानी होते. निर्भयता, लोकमान्यता, अहिंसावृत्ती, कनवाळूपणा, उपजतविनोदबुद्धी, अखंड ब्रम्हचर्य, कलाभिज्ञता, शिस्तप्रियता, खोडकर वृत्ती, साधी राहणी उच्च विचारसरणी, अचाट बृद्धिमत्ता, निःस्पृहवृत्ती, संवेदनशीलता अशा असंख्य गुणांनी नटलेल्या गोविंदप्रभूंनी सातशे वर्षांपूर्वी केलेली वैचारिक क्रांती खरोखर भूषणावह आहे.

बीजशब्द — महानुभाव, रिद्धपूर, श्रीगोविंदप्रभू, माहेर, समाजसुधारक

प्रस्तावना

मराठी साहित्य आणि संस्कृतीच्या इतिहासात यादवकाळ अत्यंत ऐश्वर्याचा व समृद्धीचा मानला जातो. या काळात आर्थिक सुबत्ता असली तरी आध्यात्मिक जीवन मात्र गढूळलेले होते. यज्ञयाग व क्षुद्र देवतांचा सुकाळ होऊन सकाम भक्तीचे महत्त्व वाढीला लागले होते. मोक्षमार्ग विशिष्ट वर्गापुरताच बांधलेला होता. या पार्श्वभूमीवर बाराव्या शतकात उदयाला आलेल्या महानुभाव पंथाचे कार्य फार मोठे होते. गुजरातमधून महाराष्ट्रात आलेले या पंथाचे प्रवर्तक श्रीचक्रधर स्वामी यांनी श्रीगोविंदप्रभूंकडून प्रेरणा घेऊन द्वैतवादी विचार प्रणाली समाजासमोर मांडली. त्यानंतर महानुभाव पंथाचा विशेष प्रसार झाला.

महानुभावांचे पंचकृष्ण

महानुभाव तत्त्वज्ञानानुसार परमेश्वर जीवांच्या उद्धारासाठी अवतार धारण करित असतो. यानुसार श्रीकृष्ण, श्री दत्तात्रय प्रभू, श्री चांगदेव राउळ (श्रीचक्रपाणी), श्री गोविंदप्रभू (श्री गुंडम राउळ) आणि श्री चक्रधर स्वामी हे महानुभावांचे पाच कृष्णावतार होत.

महानुभाव तत्त्वज्ञानाप्रमाणे परमेश्वर तीन प्रकारांनी अवतार धारण करतो. एक गर्भीचा, दुसरा दवडण्याचा आणि तिसरा पतिताचा. दवडण्याचा अवतार म्हणजे एखाद्या मातेच्या उदरातील गर्भाला अर्थात गर्भातील जीवाला दवडून म्हणजे काढून परमेश्वर तेथे प्रवेश करतो. श्रीगोविंदप्रभूंचा अवतार म्हणजे दवडण्याचा अवतार होय. श्रीचक्रधरस्वामींचा अवतार पतिताचा म्हणजेच मृत शरिरात प्रवेश करून मृत शरीर जिवंत करणारा अवतार होय.

श्रीगोविंदप्रभू हे अवतारापासूनच अलौकिक असल्याचे दिसते. म्हणूनच त्यांची वागणूक वेड्यापिशासारखी होती. श्रीगोविंदप्रभूंच्या वास्तव्यामुळे रिद्धपूर ही महानुभावांची काशी बनली. महेश्वर पंडित, पं. नारायण बहाळिये व्यास आणि कवी डिंभ या तीनही कवींनी ऋद्धपूरवर्णन करणारे साहित्य निर्माण केले. पर्यायाने श्रीगोविंदप्रभूंचे चरित्र त्यात आलेले आहे. म्हाइंभटाचे श्रीगोविंदप्रभूंचे चरित्र यातूनही गोविंदप्रभूंचे संपूर्ण जीवनदर्शन होते. या सर्व साहित्यात श्रीगोविंदप्रभूंच्या अलौकिक व्यक्तिमत्त्वाची प्रामुख्याने चर्चा झाली. त्यांच्या आयुष्यातील चमत्कार, त्यांची जगावेगळी वागणूक, त्यांचे अवतारकार्य, यावर जास्त भर दिला गेला. गोविंदप्रभूंचे चरित्र बारकाईने अभ्यासल्यावर मात्र लक्षात येते की, या वेड्यापिशा व्यक्तीमागे एक प्रामाणिक, निरागस, सहृदयी माणूस लपलेला होता. साधू, चमत्कारी पुरुष, पारलौकिक पुरुष यापेक्षाही अंतरंगातील सर्वसामान्य माणूस अधिक प्रभावी असल्याचे जाणवते. त्यांच्या सामान्य व्यक्तिमत्त्वातील असामान्यत्व शोधण्याचा या लेखाचा उद्देश.

श्रीगोविंदप्रभूची कौटुंबिक पार्श्वभूमी

ऋद्धपूर जवळील काटसरे या गावच्या कण्व शाखेतील अनंतनायक व नेमाईसा या ब्राम्हण दाम्पत्याच्या पोटी श्रीगोविंदप्रभूंचा जन्म झाला. या दाम्पत्याला अनेक मुले झाली. परंतु त्यापैकी कोणीच वाचले नाही. त्यामुळे अनंतनायक व नेमाईसा हे दाम्पत्य अतिशय दुःखी होते. शेवटी त्यांच्या पोटी श्रीगोविंदप्रभूंचा जन्म झाला. दुर्दैवाने काही दिवसातच श्री प्रभूंचे माता

पिता इहलोक सोडून गेले. त्यानंतर श्रीगोविंदप्रभूचे पालनपोषण त्यांच्या मामा, मावशीने केले. सातव्या वर्षी त्यांचे मौंजी बंधन झाले. नंतर त्यांना ऋद्धिपुरास आणले. पुढचे आयुष्य त्यांनी ऋद्धिपुरास घालविले. हीच त्यांनी आपली कर्मभूमी मानली.

ऋद्धिपुरास आल्यानंतर गोविंदप्रभूचे बोपदे उपाध्यायांजवळ वेदाध्ययन सुरू झाले. वेदाध्ययन सुरू असतानाच त्यांच्या गुरूला त्यांच्या कुशाग्र बुद्धीचा परिचय होऊ लागला. इतर विद्यार्थ्यांना जे महिनोन्महिने येत नसे ते गोविंदप्रभूंना एका दिवसात येई. कुठल्याही प्रकारचे वाचन, मनन न करता वेदविद्या आत्मसात करणाऱ्या श्रीगोविंदप्रभूंच्या कुशाग्र बुद्धीचे कौतुक त्यांच्या गुरूंना खूप होते. गोविंदप्रभू सामान्य नाहीत ते ईश्वराचे अवतार आहेत, असा त्यांना विश्वास होता.

अचाट बुद्धिमत्तेसोबत आज्ञाधारकपणा हा गुणही त्यांच्या स्वभावात होता. त्यांची राहणी साधी होती. सावळा वर्ण, मोकळा केशकलाप, लांब दाढी असलेले गोविंदप्रभू आपल्याच तंद्रीत रहात असत. चालताना स्वतःच टाळी वाजवीत, हास्य करीत, स्वतःच स्वतःशी बोलत ते रस्त्याने फिरत असत. त्यांचा डावा डोळा अर्धोन्मिलित असायचा. गावचे सत्ताधीश असणाऱ्या गोविंदप्रभूंना कोणत्याही वस्तूबद्दल कधीच आकर्षण वाटले नाही. फाटलेल्या झोळीतून भिक्षा मागत फिरणे, कुठेही बसून ती ग्रहण करणे, कोणी वस्त्र अर्पण केले असता ते न स्वीकारणे अशी निःस्पृह, निर्लोभी वृत्ती त्यांच्या अंगी भिनलेली होती.

प्रौढत्वी निज शैशवास जपणे

प्रत्येक व्यक्तीमध्ये कुठेतरी लहान मूल दडलेले असते, पण समाजभयाने सगळे आपल्यातल्या मुलांना दटावून गप्प बसवतात. गोविंदप्रभूंनी मात्र प्रौढ वयातही आपले बालपण जपले होते. कुशाग्र बुद्धीचे गोविंदप्रभू लहान मुलांमध्येही समरस होऊन खेळत असत. त्यांच्या सोबत चिंचोके खेळून हरण्यातही त्यांना आनंद वाटायचा. खेळात जिंकल्यावरही सर्व चिंचोके ते 'हाजेरे हाजेरे' म्हणून विखरून टाकत. कवड्या खेळणे, लपंडाव खेळणे, जांभळीवर चढून कच्ची जांभळे खाऊन शुकून टाकणे, गवळणींशी खेळ करणे, घोड्यावर आरोहण करणे असे खेळ ते खेळत. स्वतःच्याच विश्वात रममाण होणारे प्रभू कधीकधी एकटेच खेळत असायचे. कधी पायऱ्यांशी तर कधी दाराशी बसलेले असायचे. पाण्यात पडलेल्या आपल्याच प्रतिबिंबाशीच खेळायला त्यांना फार आवडायचे. गोविंदप्रभू हे सान्या रिद्धिपूरवासियांचेच लाडके लेकरू होते.

हास्य हा गोविंदप्रभूंच्या स्वभावाचा स्थायीभाव होता. स्वतः हसणारे आणि इतरांना हसवणारे असे त्यांचे व्यक्तिमत्त्व होते. त्यांच्या हास्यात विश्वदर्शनाची जाणीव होती. कौतुक, प्रेम, सर्वकाही समजल्याची भावना असे विविध स्तर त्यांच्या हास्याला होते.

गोविंदप्रभू यांचा दयाळू स्वभाव

गोविंदप्रभू रिद्धिपूरवासियांचे मायबाप होते. लीळाचरित्रात बऱ्याच लीळांमध्ये त्यांच्या दयाळूपणाचे दाखले मिळतात. वेड्यापिशासारखे वागत असले तरीही बऱ्याच स्त्रिया पाण्याला जाताना आपले लेकरू गोविंदप्रभूजवळ निःशंकपणे सोडून जात. आपल्यावर सोपविलेले काम गोविंदप्रभू अगदी ममतेने कर्तव्यबुद्धीने पार पाडीत. अळजपूरच्या एका सामान्य स्त्रीच्या पाठीवर फोड आला असता श्रीप्रभूंनी आपला 'श्रीचरणू' तिच्या पाठीवर ठेवला व तिला वेदनामुक्त केले. एका ब्राम्हणाची कन्या उपवर झाली असता त्या ब्राम्हणाची आर्थिक अडचण प्रभूंनीच सोडविली. मातंगांना पाण्याची समस्या होती, तेव्हा अंगठ्याने पाण्याची जागा दाखविली. तेथे खोदले असता अमर्याद पाणी लागले आणि मातंगांची पाण्याची समस्या कायमची दूर झाली. समाजातील उपेक्षित वर्गावर प्रभूंचे अतिशय प्रेम होते. त्यांच्या अडीअडचणी दूर करणे, त्यांची दुःखे आपली मानून ती दूर करणे हे त्यांचे सततचे कार्य होते.

त्यांच्या लौकिक व्यक्तिमत्त्वाला अलौकिकतेचा स्पर्श होता. म्हणूनच भूतदया दाखविताना हे अलौकिकत्व विशेषत्वाने उफाळून येत असे. उदा. कुणाचे मेलेले वासरू जिवंत कर, कुणाला सर्पदंशातून मुक्त कर, कुणा पांगळ्याला पाय दे, मुक्याला वाचा दे अशी अनेक कामे ते सहज करीत. डॉ. अ.ना. देशपांडे म्हणतात, "श्रीप्रभूंनी केलेली सेवा हे अस्सल नाणे आहे. या नाण्याच्या एक बाजूला निरागस वा निःस्वार्थ प्रेमाची व दुसऱ्या बाजूला सेवेच्या जाणिवेच्या अभावाची मुद्रा आहे."

वरपांगी वेडेपिसे वाटणाऱ्या श्रीगोविंदप्रभूंच्या व्यक्तिमत्त्वात व त्यांच्या वेडेपणात एक प्रकारचा कार्यकारण भाव दिसतो. दही, दूध, तूप, लोणी विकायला येणाऱ्या गवळणी झाडाखाली जमत, तेव्हा गोविंदप्रभू त्यातील दही, दूध चाखत असत. प्रभूंनी चाखल्यावर गवळणींचा माल सहज विकला जाई. गवळणींनी विरोध केला आणि न चाखता माल विकायला नेला, तर गावभर फिरूनही त्यांचे दही, दूध विकले जात नसे. हे लक्षात आल्यावर गवळणी दही, दूध चाखण्यास विरोध न करता उलट प्रसाद म्हणून प्रभूंना सगळा माल चाखवत आणि मग विकावयास नेत.

गरिबांचे श्रीमंत माहेर

श्रीगोविंदप्रभूंच्या प्रेमळ स्वभावामुळे सर्व स्त्रियांना त्यांचा मोठा आधार वाटत असे. स्त्रियांवर होणारा अन्याय पाहून ते अस्वस्थ होत. एका घरी सासू स्वतः दूध भाकरी खायची, सुनांना मात्र ताक वाढायची. श्रीगोविंदप्रभूंच्या ही गोष्ट लक्षात आल्यावर ते

एकदा जेवणाच्या वेळी त्या घरी गेले. स्वतः वाढू लागले. वाढताना मुद्दाम सासूला ताक आणि सुनांना दूध वाढू लागले. वरवर दूध नको असे म्हणणाऱ्या सुनांना मनातून मात्र आनंद होत होता. आता उद्या ताक कमी होईल अशी खंत त्यांना वाटत होती. दुसऱ्या दिवशी विरजण घुसळले असता नेहमीइतकेच ताक निघाले. अशाप्रकारे गोविंदप्रभूंनी एखाद्या आईच्या ममतेने सुनांच्या मनातील जाणून घेतले आणि प्रयत्नपूर्वक कुणालाही न दुखावता त्यांची इच्छा पूर्ण केली.

अनेक आयाबहिणींचा श्रीगोविंदप्रभूंचा खूप विश्वास होता, याची अनेक उदाहरणे लीळाचरित्रात सापडतात. जसे – एकदा एका तान्ह्या लेकरास अंधोळ घालणाऱ्या आईला विसाण देण्यास कोणी नव्हते, तेव्हा प्रभू स्वतः त्यावेळी हजर होऊन त्या स्त्रीला मदत करित. त्यांच्या अशा वागण्यामुळे स्त्रिया हक्काने त्यांना आपली कामे सांगत. आपली लेकरे सांभाळायला त्यांच्याकडे ठेवीत. एकदा तर श्रीगोविंदप्रभूंनी एका स्त्रीचे बाळंतपणही केल्याचा उल्लेख आढळतो. घरात कुणी नाही अशात प्रसूतीची वेळ जवळ येऊन ठेपलेली. तेव्हा त्या अडलेल्या स्त्रीने श्रीगोविंदप्रभूंचा धावा सुरू केला. श्रीप्रभूही तात्काळ धावून आले आणि तिचे बाळंतपण केले. तिला स्नान घातले. एका स्त्रीचे बाळंतपण प्रभूंनी करावे, तिनेही अडल्यावेळी त्यांना आठवावे, यातच त्यांच्या निर्मळ मनाची ओळख पटते. सावळापूरच्या ब्राम्हणाच्या सुनेला श्रीप्रभू आपले माहेरच वाटे. श्रीप्रभूंच्या निधनानंतर त्यांच्या देहावर अंग टाकून 'माझे माहेर गेले' म्हणून आक्रंदणाऱ्या सासुरवाशिणींना म्हाइंभटांनी पाठवणीची चीरचोळी देऊ केली तेव्हा ती नाकारून त्या म्हणाल्या, 'आता काइ घेईन, काइ माझे माहेर आहे.' असे म्हणून त्या निघून गेल्या. त्यांच्या निःष्कलंक प्रतिमेमुळे स्त्रियांना त्यांच्यात आईचे प्रतिबिंब दिसे.

कलाभिज्ञता

श्रीगोविंदप्रभूंचे वागणे वेड्यापिशासारखे होते; पण त्यांची रसिकवृत्ती वाखाणण्यासारखी होती. बाह्यांगी वेडेपणा व अंतरंग सुजाण असा अनोखा मेळ त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वात दिसून येतो. त्यांच्या रसिकतेचा प्रत्यय अनेक प्रसंगांतून येतो. जसे एकदा एक नर्तिका नृत्य करित असताना तिचा ताल चुकला. इतर कुणाला ही गोष्ट लक्षात आली नाही; पण चाणाक्ष प्रभूंच्या नजरेतून ही गोष्ट सुटली नाही. 'आवो मेली जाय: चुकली: म्हणे येथ चुकली:' असे म्हणून त्यांनी तिची चूक लक्षात आणून दिली. आपली चूक लक्षात आणून दिल्याबद्दल ती नर्तिका उलट स्वतःला भाग्यवान समजू लागली.

नृत्याप्रमाणेच गायनकलेविषयीही श्रीप्रभूंना चांगलीच जाण होती. कोणाचे चुकीचे गायन ऐकल्यावर प्रभू त्याला लगेच टोकत असत. त्याची चूक सुधारून देत असत. प्रभूंनी स्वतः साहित्यलेखन केले नसले तरी त्यांनी प्रोत्साहन दिल्यामुळे कित्येकजण लिहिते झाले. त्यांना विवाहची प्रवृत्ती झाली असता महदाइसेला त्यांनी रुक्मिणी स्वयंवराची कथा लिहिण्यास सांगितले. श्रीप्रभूंनी स्वतः विवाह केला नाही; पण त्यानिमित्ताने महदंबेच्या धवळ्यांची निर्मिती झाली. त्यामुळेच महदंबेला आद्यकवयित्रीचा बहुमान मिळाला. श्रीप्रभूंचे चरित्र तर कित्येक साहित्यिकांसाठी प्रेरणादायक ठरले.

या गुणांसोबतच श्रीगोविंदप्रभूंच्या अंगी असे अनेक गुण होते ज्याचा उपयोग त्यांनी लोककल्याणसाठी केला. श्रीगोविंदप्रभूंना संस्कृत भाषेचे तसेच वेदांचे सखोल ज्ञान होते. ते सुवर्णपारखी होते. भूमिगत द्रव्य शोधण्याची कला त्यांना अवगत होती. अशाप्रकारे विविध ज्ञानाची खाण असणाऱ्या गोविंदप्रभूंनी वरवर वेडेपणाचा वेश पांघरला होता.

आद्य समाजसुधारक

रिद्धपूरचे मायबाप असलेले आणि असंख्य स्त्रिया, दीनदलित यांचे प्रेमळ माहेर असलेले गोविंदप्रभू आद्य समाजसुधारकही होते. बाराव्या शतकात यादव साम्राज्याच्या काळात चातुर्वर्ण्य व्यवस्था प्रामुख्याने मानली जात होती. त्याचे वर्णन ज्ञानेश्वरी, लीळाचरित्र यांसारख्या ग्रंथांतूनही दिसते. त्याचप्रमाणे कर्मकांडांचेही प्रस्थ या काळात बरेच माजले होते. स्त्रिया आणि शूद्रातिशूद्र यांची समाजातील स्थिती अत्यंत दयनीय होती. विविध यज्ञयाग पूजापाठ यात समाज बुडून गेला होता. अशा पार्श्वभूमीवर गोविंदप्रभूंनी मात्र या काळात कुठलीही जातीपातीची बंधने कधी मानली नाहीत. बुरसटलेल्या जातीव्यवस्थेला धक्का देण्याचे काम त्यांनी केले.

“वर्णव्यवस्थेचा अमानुष व्यूह रचल्या गेलेल्या या समाजात ब्राम्हणांनी शूद्रातिशूद्रांच्या हातचे पाणी पिणेही वर्ज्य मानले होते. श्रीप्रभूंनी या परिस्थितीला झुगारून लावले. ते मांगांच्या पाणपोईवर जात आणि तिचे पाणी पित. त्याचबरोबर त्यांचेकडील अन्नही ग्रहण करित असत. समाजाने उपेक्षिलेल्या मातांगांच्या घरचे पदार्थ खाताना “आवे मेली जाये: गोड आहे म्हणे.” अशी आपली प्रतिक्रियाही नोंदवायचे. श्रीप्रभूंच्या या उद्गारामुळे त्या मातांगांना किती आनंद झाला असेल, हे शब्दात सांगणे कठीणच!”^२

श्रीप्रभू म्हणजे उपेक्षित, दुर्लक्षित वर्गाचा मोठा आधार होते. त्यांना कोणत्याही अडचणीतून, दुःखातून बाहेर काढण्यासाठी प्रभू धावून जात असत. पारंपरिक, सनातनी मूल्यांमुळे मानवतावाद विसरणाऱ्या समाजाला त्यांनी मानवी मूल्यांची, मानवतावादाची जाणीव आपल्या कृत्यातून करून दिली. माणसाला माणसासारखे जगता यावे, यासाठी प्रभू सतत प्रयत्नशील होते.

गोविंदप्रभूचे स्त्रियांविषयीचे कार्य

गोविंदप्रभू म्हणजे समस्त स्त्रीवर्गाला माहेरासारखे वाटत, हे सर्वश्रुतच आहे. त्याचबरोबर वर्षानुवर्षे विविध रुढीपरंपरा आणि विटाळांच्या कल्पनेने जाच सहन करणाऱ्या स्त्रियांना मोकळे करण्याचे कार्य श्रीप्रभूंनी केले. भारतात आलेल्या आर्यांनी प्रजोत्पत्तीच्या पवित्र उद्देशाने ऋतुमती स्त्रीशी संबंध वर्ज्य ठरविले. जो शेवटी विटाळाच्या गैरसमजाने वेढला गेला. समस्त स्त्री जातीला महिन्याचा विशिष्ट कालावधी अस्पृश्यासारखा घालवावा लागू लागला. या भ्रामक समजुतीवर गोविंदप्रभूंनी प्रथमच आघात केला. ऋतुमती स्त्रियांनाही पूजनाचा अधिकार देऊन त्यांना सर्वकाळ आपल्यात सामावून घेतले.

समाजामध्ये स्त्रियांवर विविध रीतीने होणाऱ्या अन्याय, अत्याचारामुळे श्रीप्रभू कष्टी होत असत. धर्माच्या क्षेत्रात स्त्रियांना कुठलेही अधिकाराचे स्थान नव्हते. श्रीप्रभूंनी त्यांना महानुभाव पंथात स्थान देऊन त्यांचा मोक्षप्राप्तीचा अधिकार मान्य केला. त्यांच्या शिष्य संप्रदायात स्त्रियांची संख्या बरीच होती. अशारीतीने स्त्रियांविषयी केवळ कणव न बाळगता त्यांना मानाने जगता यावे, यासाठी श्रीप्रभूंनी प्रयत्न केले.

निष्कर्ष

१. महानुभाव तत्त्वज्ञानाप्रमाणे परमेश्वर तीन प्रकारांनी अवतार धारण करतो. एक गर्भीचा, दुसरा दवडण्याचा आणि तिसरा पतिताचा. श्रीगोविंदप्रभूंचा अवतार म्हणजे दवडण्याचा अवतार होय.

२. कोणत्याही प्रकारचे शाब्दिक तत्त्वज्ञान न सांगता कृतीने समाजसेवा करणारे श्रीगोविंदप्रभू हे आद्य समाजक्रांतिकारक म्हणावे लागतील. निर्भयता, लोकमान्यता, अहिंसावृत्ती, कनवाळूपणा, उपजतविनोदबुद्धी, अखंड ब्रम्हचर्य, कलाभिज्ञता, शिस्तप्रियता, खोडकर वृत्ती, साधी राहणी उच्च विचारसरणी, अचाट बृद्धिमत्ता, निःस्पृहवृत्ती, संवेदनशीलता अशा असंख्य गुणांनी नटलेल्या गोविंदप्रभूंच्या व्यक्तिमत्त्वातील प्रत्येक पैलू हिऱ्याप्रमाणे लखलखणारा होता. निःस्पृह, निर्लोभी वृत्ती त्यांच्या अंगी भिनलेली होती.

३. गोविंदप्रभू म्हणजे समस्त स्त्रीवर्गाला माहेरासारखे वाटत. ते आद्य समाजसुधारक होते. उपेक्षित, दुर्लक्षित वर्गाचा मोठा आधार होते. महाराष्ट्राच्या इतिहासात सातशे वर्षांपूर्वी गोविंदप्रभूंनी केलेली वैचारिक क्रांती खरोखर भूषणावह आहे.

संदर्भ

१. देशपांडे, अ.ना. प्राचीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास, भाग पहिला, पूर्वार्ध, १९६६, पृ. ३३०
२. आवलगावकर, डॉ. अ.वा., 'श्रीगोविंदप्रभूविषयक साहित्यातील श्रीगोविंदप्रभू', श्रीगोविंदप्रभूविषयक साहित्य, शोध आणि समीक्षा, चंद्रकला प्रकाशन, पुणे, प्रथमावृत्ती, १९९६, पृ. १०५

संदर्भ ग्रंथ

१. कोलते, वि.भि. (संपा.), श्री गोविंदप्रभूचरित्र, अरुण प्रकाशन, मलकापूर, प्रथमावृत्ती, १९७१
२. कोळपकर, मुरलीधर, महानुभावांचा इतिहास, कोळपकर प्रकाशन, प्रथमावृत्ती, १९७९
३. तुळपुळे, डॉ. शं.गो., मराठी वाङ्मयाचा इतिहास, खंड १, म.सा. परिषद, पुणे, प्रथमावृत्ती, १९८४
४. देशपांडे, डॉ. य.खु., श्रीऋद्धिपूर वर्णन, शारदाश्रममाला नं. २, यवतमाळ, प्रथमावृत्ती, १९२९

Published Details:

AadysamajKrantikarak ShriGovindprabhu, Gurukul International Multidisciplinary Research Journal (GIMRJ) ISSN 2394-8426, Jun 2015, Issue I, Vol. III, pp. 44-49